

Elképzelések és tervek Dél-Szlovákia szláv betelepítésére az első köztársaságban lezajlott földreform keretén belül

ATTILA SIMON

CONCEPTIONS AND PLANS FOR POPULATING SOUTHERN SLOVAKIA BY THE SLAVS
WITHIN THE FRAMEWORK OF THE LAND REFORM IN THE FIRST REPUBLIC

943.7:332.021.8*1919*
325.3(437)*1918/1938

Landed property reform in Czechoslovakia in 1919. Colonisation, i.e. taking over agricultural land (mainly in the property of Hungarian nationality people) in Southern Slovakia by the Slavs according to the land reform. State Land Administration as the major tool of colonisation. Milan Hodža announces the colonisation plan of Southern Slovakia by the Slavs. Colonisation conceptions of Ján Voženílek and Ivan Daxner.

Az első világháborút követő új rend egyik jellemző sajátossága a 22 európai országban lezajlott földbirtokreform volt. A szinte azonos időben lezajlott reformok fő céljai közé a háború utáni szociális feszültségek csökkentését és az önellátó parasztgazdaságok létrehozását sorolhatjuk mint olyan intézkedéseket, amelyek alapjául szolgálhattak a mezőgazdaság megreformálásának. A csehszlovák földbirtokreform a hasonló európai folyamatokkal összehasonlítva – noha a reform eredményei végül elmaradtak az elvárásoktól – a legcéltudatosabb és legradikálisabb reformok közé tartozott.

A kelet-közép-európai államokban (Lengyelország, Románia, Szerb-Horvát-Szlóven Királyság) a földreform keretén belül nagyarányú telepítési mozgalmak kezdődtek, amelyek titkolt vagy nyíltan vállalt célja az adott országban található etnikai kisebbségi területek nemzeti szempontú fellazítása volt. Ezt szolgálta többek között a dobrovoljácok letelepítése a délszláv állam magyar vidékein és nagyszámú lengyel telepesnek az ukrán és fehérorosz területekre való költöztetése. Hasonló folyamat tal Csehszlovákiában is találkozunk, ahol a földreform egyik fontos elemét képezte az ún. belső kolonizáció.¹

A csehszlovák földreformmal foglalkozó igen terjedelmes, de hullámozó színvonalú szakirodalom mindeddig keveset foglalkozott a kolonizációval. Az 1920-as és 30-as években, tehát a reform folyamatával párhuzamosan megjelenő ismertető jellegű írások, tanulmányok inkább sorolhatók a propaganda eszköztárába, mint a komoly történetírás körébe. A korabeli kiadványok döntő többsége ugyanis párt- vagy osztályszempontok alapján támadja vagy éppen védi a magát a földreformot, ill. annak végrehajtását, miközben a telepítésekkel keveset foglalkozik. Jelentősége leginkább azoknak a munkáknak van, amelyek a reformot levezénylő Állami Földhivatal berkeiben készültek, ám – érintettségük ellenére is – értékes adatokat szolgáltatnak a mai kutatók számára.² A hivatalos kisebbségi politikával összhangban azonban ezek az írások igyekeznek elfeledkezni a telepítések etnikai motívumairól, s csupán szociális és migrációs jelenségként kezelik azt.³ Ennek szellemében Bohu-

mil Pour a harmincas évek közepén például ekképpen határozta meg a kolonizáció fogalmát: „A belső telepítés (kolonizáció) új mezőgazdasági üzemek szervezett létrehozását jelenti...”⁴

Az 1960-as évektől kezdődően több komolyabb tanulmány foglalkozik a földreform és kolonizáció kérdésével, amelyek jelentős része ugyan a marxista történetírás sémáihoz alkalmazkodva a reform osztályszempontú elemzésére szorítkozik leginkább, de így is értékes adalékokat tartalmaznak.⁵ Ezek a munkák azonban csupán a földreform egyik szegmenséeként foglalkoznak a kolonizációval, így a telepítési folyamat komplex feldolgozására egyikük sem vállalkozik. Érdekes módon a magyar szakirodalom sem szentelt kellő figyelmet a vizsgált jelenségnek, s kivételnek csupán a kitűnő gazdaságtörténész, Vadkerty Katalin tekinthető, aki Machnyik Andor *Csallóköz (Tanulmány a honismeret, az agrár- és a szociálpolitika köréből)* című könyvéhez írt a kolonizációval foglalkozó utószót.⁶ A Csallóköz mezőgazdaságának alapos és kitűnő feldolgozását nyújtó könyv külön értékét képezi ez az utószó, amely saját levéltári kutatásokra alapozva próbálja meg értékelni a kolonizációt.

A kolonizáció eddigi feldolgozásai (kivételet Vadkerty idézett utószava) a telepítések céljaival és végrehajtásával, a kolonisták életével keveset foglalkoztak, leginkább megelégedtek a folyamat eredményeinek ismertetésével, noha a konkrét számok ma is vita tárgyát képezik. Jelen tanulmányunk ugyan nem kíván a telepítések számszerű eredményeinek kérdésével foglalkozni, azt azonban szükségesnek tartjuk, hogy az eddigi szakirodalomra támaszkodva rövid áttekintést adjunk ezekről. A jelenleg ismert adatok szerint az 1921-ben elkezdődött kolonizáció során több mint 80 telepes falu jött létre, amelyekbe egyaránt beletartoznak a földhivatal által alapított állami és a magánkolóniák, a több száz lakossal bíró önállóvá vált községek és a csak néhány család által kolonizált majorságok is. Ami a letelepedett családok számát illeti, egy 1931-es állapotot rögzítő hivatalos kimutatás 2008 családról tud, amely a közös használatra kapott telkekkel együtt 35 053 hektár föld tulajdonosai lettek.⁷ A valós számokat azonban nagyobbak kell tartanunk, hiszen a levéltári kutatások arra mutatnak, hogy számos olyan település maradt ki a hivatalos listából, ahová csupán néhány kolonista család érkezett.⁸ Ezt erősíti meg Keményfi Róbert is, aki korábbi kutatások alapján csupán Gömörben egy tucat olyan falut említ, ahová a húszas években telepesek érkeztek, s amely az eddig ismert listákon nem szerepel.⁹ A telepes falvak térbeli elhelyezkedését megvizsgálva kiderül, hogy a számon tartott több mint 80 kolónia döntő többsége a magyar nyelvterületen feküdt, miközben egy 1927-es kimutatás szerint a kolonistáknak mindössze 0,3%-a volt magyar.¹⁰ S habár a húszas évek végétől magyar családok is nagyobb számban juttak földhöz, mint korábban, ez az arány lényegesen nem változott.

A kolonizáció hatásának megítélését jelentősen befolyásolja az a tény, hogy az eddigi szakirodalom figyelmen kívül hagyta a maradékbirtokokat. Mivel azonban a körülbelül 550 új birtokosnak juttatott több mint 70 ezer hektár – többségében szántóföld – nagy része a magyarok által lakott déli járásokban feküdt, ezt a területet is figyelembe kell vennünk, hiszen – mint ahogy talán a korszak legjobb gazdaságtörténeti összefoglalása megjegyzi – „a maradékbirtokok a kolonizációval együtt az elmagyarosodott járások reszlovakizációjának egyik eszköze voltak”.¹¹ Ha tehát a kiosztott maradékbirtokokat és az állami kezelésben hagyott, ill. bérbe adott ma

radékbirtokokat is számításba vesszük, mindez további több tízezer hektárral növeli a Dél-Szlovákiában szláv kézbe került mezőgazdasági területek nagyságát.

A fenti adatsorból is nyilvánvaló, hogy a kolonizáció jelentős hatást gyakorolt Szlovákia magyarok által lakott területeinek etnikai arculatára. Amellett tehát, hogy a csehszlovák földreformnak elsősorban szociális motivációi voltak, s a földbirtokok újraosztásának jogos igényét testesítette meg, a szociális és gazdasági megfontolások mellett kezdettől fogva megjelentek nemzeti célok is, s különösen érvényes ez a kolonizációval kapcsolatban. A telepítéseket több szempontból is lehet vizsgálni, gazdasági, szociális, népesedési és más megközelítések is érvényesülhetnek. Jelen tanulmányomban ennek az óriási témának csupán egy szegmensével, a kolonizációval kapcsolatos elképzelésekkel kívánok foglalkozni, s arra keresem a választ, vajon tetten érhetőek-e etnikai célkitűzések az elemzett tervezetekben, elképzelésekben. A kolonizáció egyéb aspektusainak – törvénykezés, szervezeti háttér, a telepítések gyakorlati megvalósítása, a kolonisták élete és együttélése a helyi lakossággal stb. – vizsgálata nem tárgya jelen munkámnak, s amúgy is meghaladja ez szűkre szabott keretek lehetőségeit.

Az ismertetett elképzeléseket két csoportra osztottam, amely közé Csehszlovákia megalakulása von éles cezúrát. Az első csoportba azok a megfogalmazások tartoznak, amelyek ugyan még nem konkrét kolonizációs elképzelések, de azok előképeinek tarthatók. Olyan tervekről van ugyanis szó, amelyek a földkérdés nemzeti szempontú megoldását vázolják fel. Ezek rövid ismertetését követően kívánok foglalkozni a második csoportba tartozó tervezetekkel, amelyek a köztársaság létrejötte után egy teljesen más politikai és hatalmi közegben születtek meg, s a lezajlott „nemzeti-demokratikus átalakulás” részét képezték, s amelyek már a Dél-Szlovákia szláv kolonizációjának konkrétan megfogalmazott elképzelései voltak.

Ha a csehszlovák földreform és kolonizáció nemzeti céljainak első megfogalmazását keressük, a 20. század elején a cseh közéletben kibontakozó agrárizmus hatását kell megemlítenünk. A falusi burzsoázia pártjaként is definiált Agrárpárt által megfogalmazott korabeli program mindenekelőtt olyan legiszlatív változásokat követelt a Monarchia osztrák részében, amely lehetővé tette volna a mezőgazdaság kapitalizálódását, melynek útjában elsősorban a nagybirtok szabad adásvételét akadályozó hitbizomány állt. A mozgalom jelszava a „Venkov jedna rodina” („A vidék egy család”) már, ha homályosan is, de magában foglalta a cseh társadalom minden rétegének összefogását az idegen birtokos réteggel szemben. Az első világháború idején a reform szükségességének az érzése még inkább felerősödött, hiszen a háborús konjunktúra növelte az igényt a föld birtoklása után, s ennek nyomán a hazai és külföldi ellenállás is felfedezte, hogy a földkérdés a nemzeti célokért folytatott harc egyik mozgatórugója lehet. A földreform követelésének az előtérbe kerülését kétségkívül segítették az oroszországi forradalom eseményei is. 1917 decemberében a Birodalmi Gyűlésben lévő cseh képviselők egy csoportja a latifundiumok felosztásáról nyújtott be törvényjavaslatot, s mint az egyik kezdeményező, az agrárpárti František Udržal egy későbbi visszaemlékezése során elismerte, a fő motivációt az jelentette, hogy a csehországi nagybirtokosok rétege teljesen nemzetidegen volt a csehektől.¹²

A cseh agrárizmus a kezdetektől fogva jelentős szlovák kapcsolatokkal rendelkezett a szlovák agrármozgalom két meghatározó alakja, Pavol Blaho és Milan Hodža

személyében, akik a két nemzet közös programját egyengető Csehszláv Egység jelentős személyiségei voltak egyben. Ez a szervezet főleg a cseh és szlovák gazdasági együttműködés terén hozott új elemet a két nemzet kapcsolatába, s szorgalmazta azt, hogy a cseh bankok a várható haszon mellett nemzeti célokat is szem előtt tartva vállaljanak szerepet a szlovák régió életében. A Csehszláv Egység nemzetgazdasági bizottságának megalapítását javasló Rudolf Pilát már 1905-ben Szlovákia (sic!) paraszti és kézműves kolonizációjára szólította fel a cseheket, s nagyjából ugyanebben az időben javasolta ugyanezt az ismert publicista és szlovakofil Karel Kálal is. A nemzetgazdasági, majd az 1912-ben megalakult mezőgazdasági bizottság többek között azt is javasolta, hogy cseh tőke vásárolja fel a Felvidéken eladásra kerülő nagybirtokokat, ám ez az akció sikertelenül végződött.¹³ Valószínű, hogy ennek kapcsán figyelt fel a cseh agrárizmus arra, hogy a felső-magyarországi területek alkalmasak lehetnek cseh betelepítésre. Az Agrárpárt *Venkov* című lapja többször is foglalkozik ezzel: „Itt, Szlovákiában a nagybirtokok a pénzügyi válság következtében olcsón eladhatók, és felparcellázásuk nemcsak biztos és garantált nyereséget hozna a bankoknak, de egy cseh kolonizáció kezdetét is jelenthetné, amely által a csehek nemzeti szempontból is segítenének a szlovákoknak. (...) Alapos kolonizációs politikával igazán érdemleges tetteket lehetne véghez vinni Szlovákiában.”¹⁴

A csehek civilizációs küldetésének a toposza a későbbiekben is gyakran felbukkan a kolonizációval foglalkozó írásokban¹⁵, többek között annak a már említett Milan Hodžának az érvrendszerében, aki a földreform és a kolonizáció célkitűzésének egyik első megfogalmazójának tekinthető. Hodža a *Slovenský Týždenník* című lapban megjelentetett írásaiban a szlovák nemzeti mozgalom újszerű programját fejtette ki, amelyben a nemzeti követeléseket összekapcsolta a gazdasági célokkal. Cikkeiben rendszeresen foglalkozott a mezőgazdasági kérdéssel, a parasztság földéhségével, a hitbizományi és egyházi birtokok problémájával, az önszegélyző szervezetek alapításával, de a földkérdés és a nemzetiségi kérdés összekapcsolásával is. Felfigyelt a 19. század első éveinek poroszországi gyakorlatára, ahol törvényi segédlettel veszik el a földet a lengyelektől, és játsszák át azt német kézre. Ekkoriban ezt a jelenséget olyan veszélyforrásként értelmezte, amely a magyar államhatalom részéről a szlovákokat is fenyegeti. Ha figyelembe vesszük az 1894. évi – hangzatos, ám pénz és kellő számú telepítésre alkalmas jelentkező hiányában teljesen eredménytelen – telepítési törvényt¹⁶, akkor ezt a félelmet akár jogosnak is tarthatjuk.

Az első világháború előestéjén azonban már a szlovák nemzeti terjeszkedés esz-közét látta a földkérdésben. Írásaiban többször felbukkan a gondolat, miszerint a szlovák nemzet fundamentuma a szlovák földműves, ezért minél több földet kell a kezébe juttatni. Követendő példaként a románok tevékenységét hozza fel, akik Erdélyben bankjaik segítségével vásárolják fel a magyar birtokosoktól a földet, s szorinte erre a szlovákoknak is törekedniük kell, hiszen – mint kifejti – Pozsonytól Kassáig a déli völgyekben még mindig nem került ki a föld az idegen földesúri kezekből.¹⁷ Ezt a gondolatmenetet folytatva 1918-ban, de még a fordulat előtt a következőképpen fogalmazta meg a programját: „A szlovák föld több mint harmadát kell kiszabadítani az arra nem hivatottak kezéből és átadni az elragadóan dolgos szlovák

földműveseknek, akiknek a szakmai fejlődéséről az elkövetkezendő időkben minden bizonnyal gondoskodni fogunk.”¹⁸

A Csehszlovákia megalakulása előtt keletkezett elképzelések, vagy inkább homályos célkitűzések természetesen nem vádolhatók azzal, hogy a későbbi Dél-Szlovákia magyarok által lakott területeinek szláv kolonizációját irányozzák elő – hiszen még meg sem fogalmazódtak a jövőbeli csehszlovák állam létrehozásának tervei –, az ismertett elképzelések csupán a szláv gazdasági befolyást szeretnék erősíteni Magyarország északi megyéiben, megfelelő gazdasági háttérrel teremtve így a szlovák politikai erők eredményesebb fellépéséhez. Ezeket a szándékokat leginkább a grünwaldi értelemben vett Felvidék kialakulásának a félelme éllette, amely félelmet a demográfiai statisztikák is alátámasztották. Az érintett térség gazdasági fejletlenségéből származó nagyfokú kivándorlás, a más országrészekbe irányuló belső migráció, az urbanizáció és a magyarosító iskolapolitika által felgyorsult asszimiláció ugyanis a szlovákok számára kedvezőtlen demográfiai fejlődést eredményezett.¹⁹ Ez pedig nemcsak a felső-magyarországi megyékben – elsősorban a városokban – lakó szlovákság etnikai erejének meggyengüléséhez, hanem a gazdasági és politikai életben betöltött pozícióvesztéséhez is vezetett. Amikor tehát a fenti elképzeléseket vizsgáljuk, ezeket a tényeket sem szabad figyelmen kívül hagynunk.

1918. október 28-án a prágai Csehszlovák Nemzeti Bizottság bejelentette a Csehszlovák Köztársaság megalakulását. Az új állam vezetése, noha nem olyan nyílt diszkriminatív módszerek alkalmazásával, mint Románia vagy a délszláv királyság, de mégis a szláv nemzetállam megteremtésére törekedett, s ennek egyik eszközét a gazdasági hatalom megszerzésében látta, s ebbe a folyamatba éppúgy beletartozott az ipar, a bankszektor, mint a mezőgazdaság nacionalizációja. Ezt a szándékot fejezte ki tömören a húszas években több ízben pénzügyminiszterként tevékenykedő Karol Engliš: „A Csehszlovák Köztársaság valójában csak akkor válik csehszlovákká, ha az erdők, a földbirtokok, a bányák és vasutak igazi birtokosaivá válunk.”²⁰

A földreform végrehajtásának célkitűzése már a Masaryk által 1918 nyarán megfogalmazott washingtoni nyilatkozatba is bekerült.²¹ A téma ennek ellenére is meglepően gyorsan a Nemzetgyűlés elé került, hiszen a Csehszlovák Nemzeti Bizottság már november 9-én törvényt fogadott el a nagybirtokok zárolásáról, s nem egész öt hónappal később pedig megszületett a földreform kerettörvényének számító lefoglalási törvény (zákon záborový). Ez a sietség azért is feltűnő, mivel az ekkoriban a párizsi békekonferencián tartózkodó Beneš üzeneteiben arra intette a hazai politikusokat, hogy tartózkodjanak minden olyan intézkedéstől, amelyet a frissen megalakult és a nemzetközi közvélemény előtt a demokrácia közép-európai szigetként reklámozott államban a hagyományos polgári értékrend elleni támadásként lehetne értelmezni, és szociális ellentétekhez vezethet. Másrészt viszont az orosz forradalom eseményei hatására és a cseh nemzeti propaganda által a „nemzetidegen arisztokrácia” ellen feltűzelt tömegek a földkérdés gyors megoldását követelték.

A köztársaság megalakulása után a földkérdés rendezése az Ideiglenes Nemzetgyűlés kezébe került. Az eredetileg 256 tagú parlamentbe a cseh politikai pártok az 1911-es parlamenti választások eredményei alapján kooptálhattak képviselőket, míg Szlovákia képviselőit az ideiglenes szlovák kormány tagja, Vavro Šrobár nevezte ki. A Szlovákiát képviselő 54 személy között meghatározó szerepe volt a

cseh–szlovák együttműködést már régebbtől szorgalmazó evangélikus értelmiségnek, viszont tényleges súlyuknál kisebb szerepet tölthettek be benne a Szlovák Néppárt autonómiapárti képviselői. A köztük meglévő ellentétek ellenére a szlovák képviselők egyetlen parlamenti klubot alkottak. Nem voltak képviselve viszont ebben a forradalminak is nevezett nemzetgyűlésben az etnikai kisebbségek, noha a németek képviselete komolyabban felmerült, s Masaryk elnök is hajlott volna rá. Kihagyásukat a cseh politika egyik képviselője ekképp indokolta: „Elképzelhetetlen és elfogadhatatlan, hogy azokat is meghívjuk az éppen megkezdett forradalom végbeviteléhez, vagyis az alkotmány létrehozásához, akik ellen ez a forradalom irányul.”²² Ennek ellenére azonban az Ideiglenes Nemzetgyűlés működésének nem egész 2 éve alatt számos olyan törvényt (köztük az alkotmányt) alkotott, amely hozzájárult ahhoz, hogy az első Csehszlovák Köztársaság a polgári demokrácia – noha nemzeti elfogultságtól korántsem mentes – szigetévé vált Közép-Európában.

A Nemzetgyűlés munkájának prioritásait egy új állam kiépítésének szükségletei határozták meg, de nyilvánvalóan hatást gyakoroltak rá az államfordulat eseményei is. A magyar közigazgatás és rendfenntartás összeomlását a szlovák régióban számtalan helyen kísérték a hatalom meggyengülését kihasználó zavargások. Az antiszemita felhangoktól sem mentes fosztogatások, gyűjtogatások egyik célpontját a nagybirtokok jelentették, s ezek felosztását követelő jelszavak is felbukkantak.²³ Ez az alulról jött nyomás és az, hogy a föld birtoklásának kérdése az államfordulat idején hangoztatott legfontosabb nemzeti célkitűzések egyike volt, okozta azt, hogy a földreform kérdésköre a kezdetektől fogva a törvényalkotás legfontosabb feladatai közé tartozott.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben ugyan különböző politikai érdekek fogalmazódtak meg, de a képviselők a nemzeti célokban egyetértettek, s ezt törvényhozó munkájukban érvényre is jutatták. Erre a földreformmal kapcsolatos törvények elfogadása nyújt jó példát, hiszen mind a lefoglalási törvényt, mind pedig a kiutalási törvényt vita nélkül fogadta el a forradalmi nemzetgyűlés.²⁴ Természetesen a háttérben, a klubok között és a földreform kapcsán létrehozott két bizottságban, az 1918. december 10-én létrehozott Belső Kolonizáció Bizottságában és az 1919. március 26–27-én megalakult Földreform Bizottságban heves egyeztetés folyt, amely leginkább négy fontos területet érintett: milyen nagyság fölött kerüljenek kisajátításra a birtokok, kik részesüljenek a reform hatásköre alá került birtokokból, járjon-e kárpótlás az elvett birtokokért és végül milyen gyors legyen a reform végrehajtása. A két nagy párt, a Szociáldemokrata Párt és a Csehszlovák Vidék Köztársasági Pártja (Agrárpárt) elképzelése leginkább abban tért el egymástól, hogy az előbbieket a nagybirtok megőrzése és szövetkezetesítése, míg az utóbbiak a föld felparcellázása mellett foglaltak állást. A vitában az agrárpártiak ügyesen használták fel a parasztság föld utáni éhségét, különböző akciókkal mozgósították is a tömegeket, így a reform törvényeinek megalkotása során leginkább az ő akarata érvényesült.²⁵

A kolonizációval külön törvények nem foglalkoznak, így a telepítési folyamat szempontjából a lefoglalási, a kiutalási, a kárpótlási és a hiteltörvény gyakorolta a legnagyobb hatást.²⁶ A földreform alaptörvényének az 1919. április 16-án elfogadott 215/1919. sz. ún. lefoglalási törvény bizonyult.²⁷ A törvény filozófiáját legjobban a CSK Legfelsőbb Bíróságának 1921-es végzése magyarázza meg, amely szerint „a nagybirtokoknak a lefoglalási törvény által végrehajtott lefoglalása semmiképpen

sem jelent kisajátítást. A lefoglalás által az eddigi tulajdonosok nem veszítik el tulajdonjogukat, s az nem száll át az Állami Földhivatal által képviselt államra, s a lefoglalás után is az eredeti személy marad a tulajdonos. A lefoglalás csupán valamilyen közjogi korlátozás alá helyezi az érintett tulajdonost, aki ezek után már nem rendelkezhet szabadon a lefoglalás alá eső birtok fölött”.²⁸ A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az eredeti tulajdonos az Állami Földhivatal éves terveitől függően a lefoglalás gyakorlati megtörténteig még tovább gazdálkodhatott birtokán, igaz, hogy már csak az Állami Földhivatal felügyelte alatt és korlátozott jogok mellett. A törvény a személyi tulajdonban hagyható birtok határát mezőgazdasági jellegű birtok esetében 150 hektárban, vegyes jellegű birtok esetén (szántó, legelő, erdő) pedig 250 hektárban állapította meg.²⁹ Ha tehát egy adott birtok ezt a nagyságot meghaladta, akkor nemcsak az ezt a nagyságot meghaladó birtokrész, hanem az egész birtok lefoglalásra került, a tulajdonosnak mindössze ahhoz volt joga, hogy a törvény 11. paragrafusára alapján a maximálisan engedélyezett nagyságú birtokrészt visszakaphassa.

Az állam a lefoglalt területet vagy saját kezelésében hagyta, vagy pedig az arra jogosult igénylők között oszthatta ki. A kolonizáció szempontjából a legfontosabbnak a 81/1920., ún. kiutalási törvény bizonyult, amely a kiutalások formáját és az igényjogosultak kategóriáit határozta meg. A törvény rendelkezése szerint az Állami Földhivatal a földet elsősorban „kisbirtokosok, zsellérek, kisiparosok, mezőgazdasági és erdőmunkások, föld nélküli nincstelenek, különösképpen a csehszlovák fegyveres erők tagjai vagy azok leszármazottai, akik a hazáért veszítették életüket a háborúban” kapják.³⁰ A törvény elsősorban a magántulajdonba való kiutalást támogatta, de az Állami Földhivatal döntése alapján lehetővé tette a bérletbe való kiutalást is. A törvény a kiutalás alapvető formájaként az önellátó parasztgazdaságok létrehozását nevezi meg, amelynek nagyságát a föld minőségétől függően 6 és 15 hektár között határozta meg.³¹ Az így kialakított parasztgazdaságok ugyan az új tulajdonosok birtokába kerültek, akik azonban tulajdonjogukban korlátozva voltak, eladni, örökíteni csupán az Állami Földhivatal engedélyével tudták birtokukat. A kolonizáció során kiutalt birtokok kivétel nélkül a törvénynek ez alá a rendelkezése alá tartoztak. A kiutalási törvény a kisparaszti gazdaságok létrehozása mellett ún. maradékirtokok létrehozását is lehetővé tette, amelyek a lefoglalt nagybirtokok gazdasági udvarai köré voltak szervezhetők, s a legjobb minőségű termőföldeket foglalták magukban. Kiterjedésük 30 és 100 hektár közé esett, létrehozásuk és kiutalásuk pedig teljes mértékben az Állami Földhivatal szándékától függött. A kiutalás, főként a kolonizáció szempontjából jelentősnek számít még a 117/1922. sz. kormányrendelet, amely a 81/1920. sz. törvényt pontosítva kimondta, hogy „a föld kolonizációja során elsőbbséget élveznek a légionáriusok és hadirokkantak, valamint ezen személyek társulásai, ha megfelelnek a kiutalási törvény feltételeinek”.³²

A földreform további törvényei közül az egymást kölcsönösen kiegészítő kárpótlási (329/1920.) és hiteltörvény (166/1920.) tartható meghatározónak. A kolonizációra is jelentős kihatással volt az 1919/330. sz. törvény, amely a földreformot végrehajtó Állami Földhivatal létrehozásáról és jogköréről rendelkezett. A törvény a kormánynak alárendelt hivatalt szinte korlátlan jogkörrel ruházta fel, hiszen annak nemcsak a földbirtokreform végrehajtása volt a feladata, de kivételeket is adhatott, belátása szerint növelhette a birtokosnak meghagyott birtok nagyságát, de rendel-

kezhetett a teljes birtok lefoglalásáról is. A földhivatal ellenőrzése egy, a parlament által 3 évre választott 12 tagú felügyelő-bizottság kezébe került.³³ Ezt a bizottságot, amelybe természetesen az agrárpártiak szereztek meghatározó szerepet, azonban sohasem választották újjá, tagjai a földhivatal megszűnéséig gyakorolták feladatukat. Az Állami Földhivatal szerepét a kolonizáció folyamatában leginkább az növelte meg, hogy vezetői a telepítési célok megfogalmazói és erőteljes szorgalmazói közé tartoztak, miközben szinte ellenőrizhetetlen jogkörüket gyakran állították a nemzeti célok érdekébe.

A törvényekkel kapcsolatos nemzetgyűlési vita és maguk törvények is mentesek voltak a nacionalista megnyilvánulásoktól, a törvényekbe a kisebbségeket diszkrimináló vagy a „csehszlovák” nemzetet előnyben részesítő passzusok nem kerültek bele. A törvények bizonyos elemei azonban hátrányosan érintették a magyar lakosságot, így a kiutalási törvény azon rendelkezése is, hogy földet csupán a csehszlovák állampolgársággal rendelkező személyek igényelhetnek, hiszen ezzel több ezer magyar igénylőt fosztottak meg a földhöz jutás lehetőségétől.

Miközben a törvények szövege és a nemzetgyűlési felszólalások nem árulkodnak róla, a reform megfogalmazása során természetesen fontos szerepet kaptak a nemzeti célok is. Erről leginkább a sajtóból és a bizottsági anyagokból következtethetünk, ahol a politikusok és szakértők kendőzetlenebbül fogalmazták meg elképzeléseiket. A Belső Telepítések Bizottságában az 1919. február 27–28-i ülésen foglalkoztak a föld felparcellálásának kérdésével. A vitában a szlovák klub véleményét Milan Hodža tolmácsolta, aki azt fejtegette, hogy a szlovák parasztság a rajta esett sérelmek megtorlását várja el a csehszlovák államtól. Ezt pedig csak úgy lehet megoldani, ha Duna menti hatalmas grófi birtokok felosztásra kerülnek, s ebből nemcsak az ott lakó magyarok részesülnek, hanem a szlovák parasztság, a legionáriusok, a repatriánsok is.³⁴ Hodža felvetését a bizottság cseh tagjai is támogatták, s az itt megfogalmazott elképzelések beépültek a majdani törvények és rendeletek szövegeibe is. Mint ahogy beépült a legionáriusok megjutalmazásának a terve is, amely már ekkor is a kolonizációs tervek prioritásai közé tartozott, s később is így maradt, noha a köztársaság első pénzügyminisztere, Alois Rašín azóta sokszor idézett véleménye szerint a legionáriusokat nem kell megjutalmazni, hiszen a hazáért tett szolgálatért nem jár jutalom. Valószínű azonban, hogy a többség másként gondolta, s maguk a legionáriusok is, akik különböző szervezeteiken keresztül próbáltak nyomást gyakorolni a törvényhozásra, hogy törvényileg is rögzítsék érdemeiket s megjutalmazásuk formáit. Ebben volt érdekelt többek között a Nemzetvédelmi Minisztérium is, amely a legionáriusok dél-szlovákiai földhöz juttatása és letelepítése által kívánta megerősíteni az ország déli határait.

A Nemzetgyűlés által elfogadott törvények a telepítésekkel részletesen ugyan nem foglalkoztak, de megteremtették azt a törvényi háttérrel, amely lehetőséget nyújtott konkrét kolonizációs elképzelések kidolgozására. Ilyen tervezetekkel leginkább a reform előkészítésében résztvevő szakemberek és politikusok megnyilatkozásaiban találkozhatunk. A legtöbb ilyen tervezet az Állami Földhivatal munkatársainak írásztalán született, de külön kell foglalkoznunk két befolyásos szlovák politikus, a mezőgazdasági miniszteri tárcát két ízben is betöltő Milan Hodža és a reform végrehajtásában szintén érintett Ivan Daxner elképzeléseivel is.

A földreform céljainak prezentálása során a cseh szempont kiindulópontját szinte minden esetben a fehérhegyi csata után bekövetkezett birtokelkobzások jóvátétele jelentette. Ez a történelmi érv, mely szerint a földbirtokreform a cseh nemzetnek a múltban átélt sérelmekért járó erkölcsi jóvátétel részét képezi, vezető politikusok, agrárszakemberek és a publicisztika szintjén egyaránt megjelent.³⁵ Szlovákia esetében a fehérhegyi csata természetesen nem szolgálhatott érvként, de a történelmi okokra való hivatkozás ebben az esetben sem maradt el, amelynek legtisztább formáját a már többször idézett Milan Hodžánál lelhetjük meg, aki a cseh agráriusok lapjában, a *Venkovban* a reform elindításának időszakában megjelentetett írásában abból indult ki, hogy Szlovákia földterületének egyharmada idegen, ellenséges kezekben van, ezért „ez az egyharmadnyi eltulajdonított szlovák föld képezi szociális és nemzeti szempontból is a szlovák agrárkérdés lényegét”.³⁶ Ezért a feladatot ennek a földnek a megszerzésében, ennek eszközét pedig a földreformban látja, amely a jóvátételezi a régi sérelmeket: „Amit a királyi despotizmus és önkényuralom népünktől elvett, azt most a demokrácia és köztársaság visszaadja. A földművelő szlovákságnak, amelyet az Árpádok, az Anjouk és Habsburgok emberöltőkön keresztül a Kárpátok bércei közé űztek, ez a Duna menti, arisztokrata kézben lévő föld lesz az új hazája. A hegyvidéki észak az állattenyésztés és az ipar központja lesz, míg a mezőgazdasági termelés súlypontja Szlovákia déli részére a Duna partjára helyeződik át. Egyetlen lendülettel mezőgazdasági és nemzeti problémáinkat is megoldjuk.” Majd így folytatja: „A szlovák föld ez idáig elidegenített és legtermékenyebb harmadán paraszti birtokok ezrei és állami mintabirtokok sora virágzik majd ki. Ez lesz a szlovák paradicsom. Ott nyújtunk legionáriusainknak, katonáinknak, hadirokkantainknak legalább részbeni anyagi kárpótlást mindazért, amelyre mindannyiuknak erkölcsi joguk van. Oda hívjuk a Magyarországon rekedt szlovákokat, ha vissza szeretnének térni felszabadított hazájukba.”³⁷ A Hodža által megfogalmazott hegyekbe szorított szlovák földművesek mítosza a következő években gyakran visszaköszönt a szlovák sajtóból, jó ideológiai háttérrel jelentve az agrárpárti politikusok számára, akik a földreform felkarolásával igyekeztek a szlovák falvak lakosságát saját szavazótáborukba terelni. Ennek érdekében alapította meg Hodža és Blaho a Slovenská Roľnícka Jednota majd a Slovenská Domovina nevű szervezeteket, melyek közül az első a saját gazdasággal rendelkező parasztságot, a második pedig inkább a zselléreket és mezőgazdasági munkásokat igyekezett megszervezni. Az előbbi 1919. január 26-án Turócszentmártonban tartotta alakuló gyűlését, ahol a fő szónokként fellépő Hodža lényegében a fentebb idézett gondolatmenetet fejtette ki, kiegészítve azzal, hogy a Slovenská Roľnícka Jednotának fontos szerepet kell játszania a föld felparcellázásában, javaslatokat kell tennie arra, hogy kinek a kezébe kerüljenek a birtokok.³⁸ A központi propaganda ellenére a helyi szervezetek alakuló gyűlésein a szlovák földművesek által megfogalmazott petíciókban a déli területek kolonizációjának szorgalmazása csak elvétve jelentkezett, mivel a szlovák parasztság a lakóhelyén lévő birtokok felparcellázásától remélte, hogy földhöz jut, s nehezen tudta elképzelni, hogy otthonát elhagyva új, számára ismeretlen vidékre, esetleg más nemzetiségű lakosság közé telepedjen. A szlovákságnak erre a jellemvonására a kolonizáció lebonyolítói is felfigyeltek, így például a Szlovák Liga prominense, a több telepés falu alapításában részt vett Ignác Gessay, aki az amerikai szlovákokhoz címzett egyik írásában azt panaszolta, hogy a szlovák-

ság (beleértve az Amerikából hazatérőket is) saját szülőfalujában szeretne földhöz jutni, pedig ott nincs elegendő kiosztásra váró föld, miközben a magyarok által lakott délen elegendő föld lenne mindenkinek.³⁹

Milan Hodža 1922 és 1926 között a mezőgazdasági miniszter posztját töltötte be, s talán nem véletlen, hogy minisztersége idején gyorsult fel nemcsak a földreformnak, hanem a kolonizációnak a végrehajtása is, s ekkor hozták létre az Állami Földhivatal Telepítési Referátusát Pozsonyban, amelynek – mint neve is mutatja – a kolonizáció lebonyolítása volt a fő célja. Minisztersége idején adott nyilatkozataiban Hodža többször kitért a telepítések problémájára, így híres České Budějovice-i beszédében is, amelyben a korábbiaktól is nyíltabban fejt ki telepítési elképzeléseit, nem hagyva kétséget afelől, hogy a kolonizáció fő motivációját nem szociális, hanem nemzeti okok adják: „Arra kell törekednünk, hogy a Dunát gazdasági és kulturális politikánk minden erejével köztársaságunk szerves részévé változtassuk. Szlovákiában a Duna mentén van a legtöbb nagybirtok... Szlovákia ezen övezetébe már jóval a háború előtt, sőt már évszázadok óta behatolt a magyar kultúra és a folyamatos magyarosítás. Amikor tehát mi ezeket a nagybirtokokat betelepítjük saját embereinkkel (értsd: csehekkkel, morvákkal, szlovákokkal – S. A.), akkor nem csinálunk semmi egyebet, mint visszahódítjuk azt a földet, amelyről erőszakkal ki voltunk szorítva, s ezért cselekedeteink jogosságának teljes tudatában tovább fogjuk ezt az erőfeszítésünket folytatni.”⁴⁰ Hodža gondolata, miszerint a Duna menti területeken élő lakosság eredetileg szlovák volt, de a magyarosítás áldozatául esett, igazából a második világháború utáni időszakban válik a szláv térhódítás egyik vezéreszméjévé, de mint látjuk, már ebben az időben is felbukkan, mégpedig a Csehszlovák Köztársaság egyik miniszterének a megfogalmazásában.⁴¹

Hodža mellett a kolonizáció másik teoretikusának Ivan Daxner számít, aki a több telepes falut is létrehozó Szlovákiai Telepítési Szövetkezet elnöke volt, és így nagyon jól ismerte a kolonizáció során felmerülő gondokat. A telepítés során felmerülő konkrét problémák s a várt sikerek elmaradása vezette arra, hogy 1924 folyamán egy hosszabb tanulmányban fejtsse ki a kolonizációval kapcsolatos véleményét és konkrét elképzeléseit. Daxner azonban Hodžától eltérően nem állt meg a telepítési politika motívumainak megfogalmazásánál, hanem komplex tervezetet tett le az asztalra.

Daxner Hodžát túllicitálva abból indul ki, hogy a szlovák föld 80%-a idegen kezekben van, és mivel a földkérdés egyben hatalmi kérdés is, a szlovák mezőgazdasági proletariátus kezébe földet kell adni. A földreformot forradalomként értékeli, s kifejti, hogy „a politikai felszabadulás által ugyan nemzetünk (a szlovákság – S. A.) hatalmi pozícióba került államunkban, de a gazdasági hatalmat is meg kell szerezni, mert máskülönben nem tarthatjuk meg a politikai szabadságot sem”.⁴² A továbbiakban Daxner arra alapozza következtetéseit, hogy a kisajátítási törvény alá eső területről kb. 2 millió kataszteri hold, vagyis több mint 1,15 millió hektár terület el a kolonizációra alkalmas Dél-Szlovákiában, ahová átlagosan 15–25 hold nagyságú telepes birtokok esetén 100 000 szláv családot lehetne letelepíteni, vagyis 500–800 ezer személyt.⁴³ A tanulmány további részeiben Daxner a telepes falvak létrehozásának gyakorlati kérdéseivel, a telepítések irányításával, az állam és a kolonizációs szövetkezetek szerepével, az eredményes kolonizáció feltételeivel foglalkozik. Az eredményes kolonizáció szempontjából szisztematikus, átgondolt telepítési politikát

követel, amely során „5-6 kolóniából álló telepese falu-csoportokat kell létrehozni, amely által a magyar vidékekre rövid idő alatt jelentős számú szlovák kerülne, akik a kolonizált területen ha nem is többséget, de jelentős kisebbséget alkotnának”.⁴⁴ A szerző sokat foglalkozik a telepítések gazdasági hátterével, de itt sem hagyja szem előtt a nemzeti célkitűzéseket, s azt javasolja, hogy egy-egy szlovák telepese 12–15 hold birtokhoz jusson, mivel csak így válhat a nemzeti expanzió eszközévé, hiszen a gazdaságilag erős szlovák telepese „arra fog törekedni, hogy a körülötte élő magyaroktól felvásárolja a földet saját gyerekei számára, és így majd kiszorítja a magyarságot, amely kevésbé kitartó és kevésbé szapora”.⁴⁵

Daxner tervezetét – amely a továbbiakban még kitér a templomok, iskolák, sőt óvodák szerepére, amelyeknek nagy jelentőséget tulajdonít a magyar falvak elszlovákosításában – a szláv kolonizációs elképzelések legaprólékosabban kidolgozott tanulmányának tarthatjuk. E nagyszabású – már-már megalomániás – tervezet azonban, főként a kolonizálható terület nagyságának kiszámítása esetén, hibás számításokra épült, amire már a kortársak is felfigyeltek.

A daxneri terveket túlzónak tartó írások közül leginkább a mezőgazdasági minisztérium pozsonyi expozitúrájának tanácsosa, Ján Brandejs által jegyzett tanulmány figyelemre méltó. A tárgyalt tanulmány három kérdéskörre összpontosítva vizsgálja a témát: mennyi a kolonizációra alkalmas terület; hol találhatóak ezek a területek; hány kolonistát lehet letelepíteni.

Az első kérdést megvizsgálva Brandejs Daxnernél jóval szerényebb választ ad, s csupán 115 105 hektárban adja meg a telepítésre számba jöhető földterület nagyságát.⁴⁶ A második kérdéssel kapcsolatban a szerző szerint két szempontot, a gazdaságit és a nemzetpolitikait szem előtt tartva kell kijelölni a telepítésre alkalmas területeket. Eszerint csak azok a járások jöhetnek számításba, amelyekben a szántók aránya meghaladja az összes mezőgazdasági terület legalább 50%-át, s egyben az adott járást jelentős számú kisebbség lakja. Brandejs 16 ilyen járást sorol fel, s ezeket a „vitathatatlan kolonizációs terület” megnevezéssel illeti.⁴⁷ Brandejs további 16 járást sorol az ún. „kétséges kolonizációs területbe”, amelyet csupán részben tart alkalmasnak a telepítésekre, mivel vagy a jó minőségű, telepítésre alkalmas szántóföld kevés, vagy az adott járás nemzetiségi összetétele nem felel meg a feltételeknek. Ezek közül azonban néhányat mégis kiemel, s ajánlja kolonizálásukat, mivel általuk lehetne összekötni a nyugat-szlovákiai és a kelet-szlovákiai „vitathatatlan kolonizációs területeket”.⁴⁸ Hogy a kolonizációs terület kijelölésénél a nemzeti szempontok voltak a meghatározóak, azt a Galgóci és Nagyszombati járás be nem sorolása is bizonyítja, ahol a szántóföldek aránya ugyan meghaladta a hetven százalékot, de az 1921. évi népszámlálás szerint a Galgóci járást 93,4, a Nagyszombati járást pedig 90,9%-ban csehszlovák nemzetiségű lakosok lakták.⁴⁹

Brandejs a telepítésre alkalmas terület kiszámításánál csupán az elsőként említett 16 járást vette figyelembe, s számolta ki, hogy a közhasznú építkezésekre szánt kb. 13 ezer hektár leszámítása után mintegy 100 ezer hektár nagyságú területet lehet a jelentkezők között szétosztani, mégpedig a körülményektől függően 5–25 hektár nagyságú gazdaságokra osztva. Ez a szerző számításai szerint legkevesebb 4 ezer, optimális esetben pedig 20 ezer telepese családnak elég, vagyis 6 személyt számítva egy családra, 24 ezer és 120 ezer közé tehető a tervezett letelepítettek száma.⁵⁰ Ez a szám nagyságrendekkel kisebb, mint a Daxner által felvá-

zolt tervezetben található, s az eredmények utólagos ismeretében elmondható, hogy a realitásokhoz is sokkal közelebb áll, noha a végső eredmények a Brandejs által megadott alsó értékeket sem érték el.

Az Állami Földhivatal második elnöke, Jan Voženílek⁵¹ számos ismeretterjesztő brosúra és tanulmány készítője. Munkái közül szempontunkból a dél-szlovákiai cukorgyári birtokok reformjáról írott tanulmánya a legérdekesebb.⁵² A szerző az Állami Földhivatal hivatalos közlönyében folytatásokban közzétett írásában ugyan mindössze néhány konkrét dél-szlovákiai cukorgyárhoz tartozó nagybirtok esetét vizsgálta, de konklúziói általános érvényűek, s közben a szlovákiai kolonizációs politika néhány fontos szempontját is megfogalmazta. Voženílek hét cukorgyár vonzáskörzetét vizsgálja, melyből három magyar, három szlovák, egy pedig vegyes lakosságú vidéken található, s az itt található birtokokon elvégzendő reform céljaként a kisparaszti igénylők kielégítése mellett a cukorgyárak gazdaságos működésének megőrzését jelöli meg. Emellett azonban fontos nemzeti és politikai szempontokról is említést tesz: „A déli határok bebiztosítása szükségessé teszi a föld tulajdonának – s nemcsak a felparcellázásra szánt föld, hanem lehetőleg az összes földterület – átruházását nemzeti és állami szempontból megbízható tulajdonosok kezébe. És ez nem csak a határok katonai biztonsága szempontjából fontos, amint állampolitikai szempontból a reformot szokás indokolni. Fontos ez azoknak a szlovákoknak a tízezrei szempontjából, akik nemzetiségi szigeteket és szigetekcskéket alkotnak (legyenek akár a nagybirtokok alkalmazottai vagy kistermelők, kézművesek Dél-Szlovákia tanyáin vagy városkáiban), s akik mint az államhoz hű elem, biztonságot igényelnek. Az ő gazdasági és szociális biztonságuknak a megteremtése elképzelhetetlen a dél-szlovákiai nagybirtokok átruházása nélkül...”⁵³

Voženílek a cukorgyári birtokokat három különböző jellegű térségre osztja. A szlovák vidéken – a viszonylag kevés föld és sok igénylő miatt – nem tartja szükségesnek a kolonizációt, a vegyes lakosságú vidéken a szlovák kolonisták igényeit kívánna kielégíteni, míg a magyar igénylőknek csupán minimális nagyságú földet, azt is inkább csak bérletbe adna, mégpedig úgy, hogy szlovák maradékbirtokostól béreljék, akik gazdasági ellenőrzést gyakorolnának a kiscgazdaságok fölött. A magyar vidékeken a helyi lakosság csupán minimális mértékben kapna földet – a szerző szerint a helyi lakosság jómódú, s így nem jöhet számításba –, ezzel szemben sok maradékbirtokot kell létrehozni, amelyek egy részét az állam tartaná meg, mintegy tartalékot képezve a későbbi parcellázáshoz. A kolonizáció célját itt a szlovák nyelv-szigetek összekapcsolásában nevezi meg.⁵⁴

Voženílek a dél-szlovákiai cukorgyáraknak nemcsak gazdasági szerepet, hanem olyan hatalmat tulajdonít, amely ezeket tart egzisztenciális s ezáltal politikai függésben is, s mint tanulmánya záró részében kiemeli, a cukorgyári birtokokat érintő reform „nem annyira a kisparasztnak támogatását szolgálja, hanem egész sor nagy jelentőségű nemzeti és állami probléma megoldását jelenti”.⁵⁵

Dél-Szlovákia szláv betelepítése szempontjából az utolsó általunk említésre érdemesnek tartott elaborátum az Állami Földhivatal Trencsényi Körzeti Hivatalából kerül ki, és a körzeti hivatal felügyelete alá tartozó délnyugat-szlovákiai járások⁵⁶ betelepítésének a lehetőségeit vizsgálja. A vizsgált anyag a Duna menti területek ellenőrzésének legfontosabb eszközét látja a földreform kapcsán végrehajtandó telepítésekben, amelyet elsőrendű állami feladatnak nevez. A leirat szerint a kolonizá-

ciós területen kb. 170 ezer hold szántót lehet felparcellázni, amelyből kb. 30 ezer holdat kapnának a helyi igénylők, a maradék 140 holdat pedig a szláv telepések, ahová 8 ezer családot, mintegy 40-48 ezer embert lehetne letelepíteni. Így – folytatja tovább a szerző – a már ott élő csehekkel és az elmagyarosodott, de visszaszlovákosítható szlovákokkal együtt kb. 100 ezer szláv lakos állna szemben 286 ezer magyarral, ami sokkal jobb helyzetet teremtene, mint a korábbi állapot.⁵⁷

A tanulmányunkban leírtakat összegezve tehát leszögezhető, hogy noha a földreform törvényei direkt módon nem vádolhatók azzal, hogy a Csehszlovákiában élő nemzetiségek ellen irányulnak, s nem irányozzák elő a kisebbségek által lakott területek (például Dél-Szlovákia) szláv kolonizációját, a földbirtoktulajdon nemzetiségi és térbeli eloszlása miatt mégis lehetőséget adnak erre. Csupán megfelelő szándék kellett hozzá. Ezt a szándékot viszont egyértelműen ki lehet olvasni a kolonizációval foglalkozó szakemberek és politikusok nyilatkozataiból és tervezeteiből, amelyekben a szociális és gazdasági célkitűzések alárendelődnek a nemzeti szándékoknak. Ennek szellemében a betelepítési területet kizárólag a magyarok által lakott járásokban jelölték ki, miközben e térségek „visszahódításáról” és „visszaszlovákosításáról” beszéltek, vagyis a kolonizáció célját a határ menti magyarok által lakott területek etnikai struktúrájának megváltoztatásában, nemzeti birtokbavételében jelölték meg. S mivel az érintett tervezetek szerzői magas rangú kormánytisztviselők vagy a földreformot lebonyolító Állami Földhivatal munkatársai, elképzeléseiket a hivatalos csehszlovák politika eszköztárába sorolhatjuk.

A kolonizáció végső eredményei azonban a megfelelő törvényi háttér és a reform gyakorlati lebonyolításában mutatkozó következtelenségek hatására meg sem közelítették a kitűzött célokat, s eredményeikben messze elmaradtak a Daxner, de még a Brandejs által felvázolt tervektől is.

Jegyzetek

1. A cseh és szlovák nyelvű irodalom a belső kolonizáció kifejezést két értelemben is használja. A Pavel a belső kolonizáció feladatairól szóló ismertető írásában a nagybirtokok felparcellázása következtében bekövetkező minden földkiutalást a belső kolonizáció fogalma alá sorol. Általában azonban csupán az új parasztgazdaságok alapítását soroljuk a kolonizáció fogalma alá, amelyek a kiutalási törvény értelmében bizonyos tulajdonjogi korlátozások alá vannak vetve.
2. Lásd többek között az alábbi munkákat: Voženílek, Jan: *Pozemková Reforma v Československé Republice*. Praha, 1924; Uó: *O naší pozemkové reformě*. Praha, 1931; Pavel, Antonín: *Československá pozemková reforma. Pozemková reforma*, XIX. évf. 1938. 3. sz.; Voženílek, J. (szerk.): *Predbežní výsledky Československej Pozemkovej Reformy*. Praha, 1932.
3. Érdemes összevetni ezeket a megfogalmazásokat a második világháború utáni született 27/1945. számú rendelettel, amely már nyíltan kimondja a telepítések célját: „belső kolonizáció alatt mindazon intézkedések összessége értendő, amelyek által a különleges előírások alapján az eredeti szláv lakosság visszaszerzi Csehszlovákia összes területét.” Vö. Slezák, Lubomír: *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno, 1978, 21. p.
4. Pour, Bohumil: *Vnitřní zemědělské osídlování. Pozemková reforma*, XVIII. évf. (1937) 5. sz.
5. Figyelemre méltó munkák a következők: Faltus, Jozef – Průcha, Václav: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945*, Bratislava, 1967; Frolec, Ivo (szerk.): *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvis-*

- losti*. Uherské Hradište, 1994; valamint Rychlík, J., Lacina, V., Slezák L., Krajčovičová N. és Vrabcová E. tanulmányai.
6. Machnyik Andor: *Csallóköz. Tanulmány a honismeret, az agrár- és a szociálpolitika köréből*. Pozsony, 1993, 203–223. p.
 7. Voženílek, J. (szerk.): *Predbežní výsledky...* i. m. 29–34. p.
 8. Például Abafalva, Felsővály, Sajószentkirály, Téskipuszta stb. Lásd Szlovák Nemzeti Levéltár, Kolonizációs Referát, 38. 1., 7. doboz.
 9. Vö. Keményfi Róbert: *A gömöri etnikai térmozaik*. Komárom–Dunaszerdahely, 2002.
 10. Közli Vrabcová, Eva: Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Československej pozemkovej reforme. *Slovenská Archivistika*, XXXVII. évf. (2002) 1. sz. 24. p.
 11. Faltus, J. – Průcha, V.: *Prehľad hospodárskeho...* i. m. 154. p.
 12. *Slovenský Denník*, V. évf. (1922. márc. 25.) 70. sz. 7. p.
 13. Vö. Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika*. Pozsony, 1995, 95. p.
 14. Idézi Holec, Roman: Agrárne hnutie na Slovensku v kontexte česko-slovenských vzťahov do vzniku ČSR. *ČSHR*, IV. évf. (1999) 76. p.
 15. A cseh közzélemény kezdettől fogva a szegény rokon szerepét szánta a szlovák ország-résznek, s sokszor nem titkolt felsőbbrendűséggel viszonyult az itteni viszonyokhoz. Erre utalnak a következő sorok is: „Sőt a szlovákok határozott érdekeit szolgálja az is, hogy Szlovákiába jelentősebb számú haladó cseh földműves telepedjen, akik példát és irányt mutatnának környezetük számára, s így nagymértékben hozzájárulnának a földművelés modern módszereinek elterjedéséhez.” – *Venkov*, XIV. évf. 43. sz. (1919. febr. 19.)
 16. A főleg az erdélyi viszonyokra szabott törvény alapfilozófiája szerint állami telepítéssel igyekeztek megerősíteni a középparaszti réteget, mégpedig úgy, hogy a tervek szerint a nemzetiségi lakossághoz tartozókat magyar vidéken, a magyarokat pedig vegyesen lakott vidékeken jutatják földhöz. A törvényjavaslat vitájában felszólalók nem is takargatták, Bethlen István eredeti javaslatának szövegét idézve, hogy olyan törvényjavaslatról van szó, „amely a telepítés és parcellázás kérdéseit nemzeti szempontból behatóan szabályozza”. Feilitzsch Artúr a havasi román lakossággal kapcsolatban ekképp határozta meg a telepítések célját: A telepítés... három fő szempontból indokolt, éspedig először a gyér lakosságú vidék benépesítése és ezzel szoros összefüggésben a túlnépes vidékek lakosságának apasztása, másodszer a parlagon heverő vagy nem kellően művelt földrészetek művelése és belterjesebb gazdálkodás vonása, harmadszer a nemzetiségi vidékeken, tehát nemzeti érdekből az uralkodó nemzetnek, vagyis nálunk a magyar fajnak megerősítése szempontjából.” Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a Dualizmus korában*. III. köt. 1900–1903. Budapest, 1964, 342–343. p.
 17. *Slovenský Týždenník*, VII. évf. 37. sz. (1909. aug. 20.) 430–441. p.
 18. Hodža, Milan: *Články, reči, štúdie*. Zv. III. Praha, 1931, 415. p.
 19. A szlovák régió korabeli fejlődéséhez lásd Szarka: i. m.
 20. Idézi Hahn, Fred: *Bylo Československo 1918–1938 národní alebo národnostní stát. Strední Evropa*, X. évf. (1994) 37. sz. 30. p.
 21. „...a nagybirtokok a belső kolonizáció céljából ki lesznek sajátítva, a nemesi kiváltságok el lesznek törölve.” Peroutka, Ferdinand: *Budovány státu*. Praha, 1991, 47. p.
 22. Uo.
 23. Az egyes településeken lezajlott zavargásokról Medvecký, K. A.: *Slovenský prevrat*. Zv. I–IV. Trnava, 1931 nyújt jó összefoglalást. Lásd például az alábbi részletet: „A »szabadság« jelszava alatt Turalukán mindenki vandalizmust értett. Egész tömegek vártak felkészülve a rablásra. A nép megtámadta a zsidó lakásokat, és pusztította, amit tudott. Sok zsidó az életét is csak alig tudta megmenteni. Az emberek megtámadták a szeszfőzdét, és kb. 70 hektó alkoholt elvittek. A kocsmák pincéiben kiengedték a hordókból a bort. A szomszédos Bukovecra is jöttek segíteni, de már későn, hiszen az alkoholt már elvitték, a bor már kifolyt. Az ittas turalúkaik és bukoveciak és evangélikus lekösz és a ka-

- tolikus papot is meg akarták támadni. Azt ordítozták a faluban, hogy »a zsidókkal már rendet tettünk, most a papok következnek«.» – II. köt. 67. p.
24. Vö. *Národní zhromáždění Československé 1918–1920. Poslanecká sněmovna – steno-protokoly 46. a 113. schůze.*
25. A földreform kapcsán kibontakozó politikai vitáról részletesen ír Lacina, Vlastislav: Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919. In: *Sborník k dějinám 19. a 20. Století.* 1978, 123–144. p.
26. Lásd Zákon ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. (Zákon záborový), Zákon ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. (Zákon přídelový), Zákon ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. (Zákon náhradový), Zákon ze dne 11. března 1920, č. 116. Sb. (Zákon úverový).
27. A magyar nyelvű szakirodalom eddig elégé következtelen volt a törvény magyar nyelvű megnevezését illetően. Vadkerty Katalin a Machnyik-kötethez írt utószavában kerüli a törvény pontos megnevezését, s a földbirtokok „zárolását” említi. Popély Gyula (*Ellenszélben*. Pozsony, 1995) viszont a „kisajátítási törvény” kifejezést használja, noha ez el- lentmond a törvény szellemének.
28. Idézi: Slezák, Lubomír: Pozemková reforma v Československu 1919–1935. In: Frolec, Ivo (szerk.): *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní sou- vislosti.* Uherské Hradiště, 1994, 6. p.
29. *Sbírka zákonů a nařízení a pozemkové reformě.* Praha, 1920, 43. p.
30. *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého.* Ročník 1920, 135. p.
31. Uo. 138. p.
32. *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého.* Ročník 1922, 557. p.
33. A 12 tagú testületben a szlovák klubot 3 személy, Ferdinand Juríga, Ivan Dérer és Milan Hodža képviselte. A bizottság működésének 17 éve alatt 182 alkalommal ült össze, eb- ből több mint 100 alkalommal az első hat évben. Vö. Záverečná správa správního výboru Státního pozemkového úřadu. *Pozemková reforma*, XVI. évf. (1935) 3. sz.
34. Vö. *Slovenský Týždenník*, XVII. évf. (1919) 3., 7., 9. sz.
35. Lásd például a lefoglalalási törvény bizottsági előterjesztőjének, a szocialista párti Mod- ráček képviselőnek a szavait: „Azt mondják, hogy fehérhegyi csata utáni konfiskációktól már közel 300 esztendő eltelt, s ennyi idő alatt minden sebnek be kellett gyógyulnia. Ám az egész nemzetet elkövetett vétkek és jogtalanságok sohasem évülnek el. Ilyen esetben nem a polgári törvények érvényesek, hanem egy magasabb erkölcsi parancs, amely a nemzetet esett sérelmek megtorlását követeli tőlünk. A történelemnek is meg- van a maga igazsága, és a cseh nép a földreformban, amelyet most hajtunk végre, ezt a történelmi igazságtételt látja.”
In: *Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly*, 46. schůze, 16. 4. 1920.
36. *Venkov*, XIV. évf. (1919. márc. 2.) 53. sz.
37. Uo.
38. Vö. *Slovenský Týždenník*, XVII. évf. (1919. jan. 31.) 5. sz.
39. Vö. *Americký Slovák*, II. évf. (1921) 3–5. sz. 11–12. p.
40. *Slovenský Denník*, VI. évf. (1923. dec.13.) 284. sz. 4. p.
41. Jelen tanulmányunknak ugyan nem célja a kolonizációs politika kapcsán kirobant ma- gyar–szlovák vitát ismertetni, meg kell azonban jegyeznünk, hogy Hodža miniszter ezen nyilatkozatára éles hangú írásokban reagáltak a szlovákiai magyar politikusok is, példá- ul ifj. Koczor Gyula, a kisgazdák szakértője, aki a *Barázda* című lapban fordul nyílt levél- ben Hodžához, s kéri rajta számon a Budweisben kifejtetteket. *Barázda*, V. évf. 1924. febr. 30.
42. Daxner, Ivan: *Vnútorná kolonizácia na Slovensku.* Bratislava, 1924. 7. p.
43. Uo. 8. p.
44. Uo. 32. p.
45. Uo. 18. p.
46. Brandejs, Jiří: Kolonizační problém Slovenska. *Československý zemědělec*, VI. évf. 1924. 2. sz.

47. Uo. 14. sz. Az említett 16 járás a következő: Galántai, Somorjai, Lévai, Vágsellyei, Párkányi, Ógyallai, Érsekújvári, Verebélyi, Nyitrai, Dunaszerdahelyi, Gálszécsi, Komáromi, Királyhelmeci, Nagymihályi, Ipolysági és Nagykaposi.
48. Uo. Ilyen járasok például a Losonci, Feledi, Tornaljai, Rozsnyói, Szepsi és Kassai.
49. Vö. *Československá statistika. Sv. 9. Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 15. Února 1921.* I. díl. Praha, 1924.
50. Uo. 15. p.
51. Jan Voženílek az Agrárpárt politikusa volt, aki már a földreform törvényeinek elfogadása előtt több írásában foglalkozott a témával. Nagy szerepe volt a reform törvényeinek megalkotásában, majd az Állami Földhivatal kiépítésében. Az Állami Földhivatal elnöki tisztét, K. Viškovský lemondása után 1926-tól töltötte be.
52. Voženílek, Jan: Studie k pozemkové reformě na cukrovských statcích na jižním Slovensku. *Pozemková reforma*, VI. évf. 1925. 10–11–12. sz.
53. Voženílek, Jan: *Studie k pozemkové ...* i. m. 10. sz. 131. p.
54. Uo. 11. sz. 145–146. p.
55. Uo. 12. sz. 219. p.
56. Az Állami Földhivatal Trencsényi Körzeti Hivatalához a következő dél-szlovákiai járasok tartoztak: Dunaszerdahelyi, Somorjai, Párkányi, Ógyallai, Érsekújvári, Szenci, Galántai, Pozsonyi, Komáromi, Vágsellyei.
57. SNA, ŠPU Praha, 3216. doboz.

ATTILA SIMON

CONCEPTIONS AND PLANS FOR POPULATING SOUTHERN SLOVAKIA BY THE SLAVS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE LAND REFORM IN THE FIRST REPUBLIC

The study examines the Slav colonisation plans made within the Land reform during the first Czechoslovak Republic (1918–1938). The study states that the Land reform announced after the formation of the Czechoslovak Republic served together with the nationalisation of trades, for taking economic power to the hands of Czechs and Slovaks.

In his study the author follows the birth of colonisation conceptions and its first definitions. In his historical review he shows that the Land reform, as the tool for expanding the Slav nationality was present before 1918. The Czechoslovak acts on land property reform created in 1919–1920 did not include any discriminative elements, although the State Land Administration who was to provide the reform, received so un-controllable power that enabled attitude oriented on nation. The designers of colonisation plans were primarily from the Land Administration or they were high-position officials. Milan Hodža, who was the member of the controlling committee of the Land Administration, and was the Ministry of Economy for a period of time, announced the plan of Slav colonisation of Southern Slovakia with referring to historical harm. According to his officially accepted complaints during the colonisation the Slovaks only re-settle the land, from where the Hungarians “pushed them out with force”.

The plan of settling Slavs on Hungarian territories of Southern Slovakia was defined by Ivan Daxner in detail, who planned to settle more than a half a million of people.

The author with introducing the colonisation plans makes it clear that the colonisation did not have only national, but also economic and social goals. And since these plans came from the leaders of the state and land administration, the author considers the settlement plans to be part of the official Czechoslovak policy.